

Найденко О. Є.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри митної справи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харків, Україна, oleksii.naidenko@hneu.net
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0638-3965>

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОПОДАТКУВАННЯ СІМЕЙНОГО БІЗНЕСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ¹

Анотація. Розглянуто підходи до визначення сутності сімейних підприємств у зарубіжних країнах та основні вимоги до їх створення. Сімейний бізнес за кордоном здебільшого здійснюється у сфері фермерського господарства. Досліджено підходи до регулювання діяльності сімейних підприємств у Чеській Республіці, Угорщині та Румунії, проекти законодавчих актів України, якими передбачалося запровадження оподаткування сімейних підприємств чи регулювання їхньої господарської діяльності, обґрунтовано їхні переваги та недоліки. Проаналізовано чинну систему оподаткування сімейних фермерських підприємств у рамках єдиного податку (четверта група). Запропоновано рекомендації щодо можливого оподаткування сімейного бізнесу в Україні у складі спрощеної системи оподаткування. Виокремлено ризики такого оподаткування для держави та сімейних підприємств.

Ключові слова: сім'я, сімейне підприємство, сімейне підприємництво, сімейне фермерське господарство, спрощена система оподаткування.

Табл. 2. Лист. 27.

Oleksii Naidenko

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine, oleksii.naidenko@hneu.net
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0638-3965>

WORLD EXPERIENCE OF FAMILY BUSINESS TAXATION AND PROSPECTS OF ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Abstract. Approaches to defining the essence of family businesses in foreign countries are considered and the main requirements for their creation are determined. It is determined that family business in foreign countries is mostly carried out in farming. The world family business is characterized by two features. First of all, the preservation of a huge number of small and medium enterprises created by family members. The second feature is the presence of huge family corporations and holdings with a world name and age history, which are inherited 3-6 times. Approaches to the regulation of family businesses in the Czech Republic, Hungary and Romania are analyzed. Foreign experience proves that family businesses can be created both in the form of commercial enterprises and in the form of a legal entity, which allows companies to choose the rules of their own activities; an automatic registration procedure is applied, which reduces time costs; the law defines the list of persons who may belong to family members; joint and several liability of family members under the terms of the contract is applied, which strengthens the liability of all family members for the results of activities; There is a distribution of profits depending on the amount of contributions of each family member, which creates the interest of all persons in increasing the profits of the enterprise. Draft legislative acts were

¹ При підготовці матеріалів до статті використано результати етапу 2021 р. НДР "Удосконалення податкових преференцій у контексті антикризової фіскальної політики України", що виконується під керівництвом Ю. Б. Іванова (реєстр в УкрІНТЕІ РК 0121U110100).

considered, which provided for the introduction of family businesses taxation or regulation of their economic activities. The advantages and disadvantages of such bills are substantiated. The existing system of taxation of family farms within the single tax is analyzed (group 4). Recommendations on the possible introduction of family business taxation in Ukraine as part of the simplified taxation system are substantiated. The risks of applying family business taxation for the state and family businesses are highlighted.

Key words: family, family business, family business, family farm, simplified taxation system.

JEL classification: D13, E62, H31.

Найденко А. Е.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри таможенного дела Харьковского национального экономического университета имени Семёна Кузнецова, Харьков, Украина

МИРОВОЙ ОПЫТ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ СЕМЕЙНОГО БИЗНЕСА И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ВНЕДРЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. Рассмотрены подходы к определению сущности семейных предприятий в зарубежных странах и основные требования к их созданию. Семейный бизнес за рубежом в основном осуществляется в сфере фермерского хозяйства. Исследованы подходы к регулированию деятельности семейных предприятий в Чешской Республике, Венгрии и Румынии, проекты законодательных актов Украины, которыми предусматривалось введение налогообложения семейных предприятий или регулирования их хозяйственной деятельности, обоснованы их преимущества и недостатки. Проанализирована действующая система налогообложения семейных фермерских предприятий в рамках единого налога (четвертая группа). Предложены рекомендации относительно возможного налогообложения семейного бизнеса в Украине в составе упрощенной системы налогообложения. Выделены риски такого налогообложения для государства и семейных предприятий.

Ключевые слова: семья, семейное предприятие, семейное предпринимательство, семейное фермерское хозяйство, упрощенная система налогообложения.

Практика європейського оподаткування доводить, що європейські держави зацікавлені у створенні фізичними особами – громадянами сімейних підприємств у вигляді юридичних осіб або фізичних осіб. У країнах світу такі підприємства становлять від 60 до 85 % усіх компаній. Вони варіюються від індивідуальних підприємців до великих міжнародних підприємств. Так, в Іспанії 70 % сімейних підприємств забезпечують близько 60 % ВВП країни. Сімейні компанії формують основу економіки Німеччини: 85 % всіх промислових підприємств у країні – сімейні, що дає 3 млн робочих місць. В Італії таких компаній більше 90 %, причому в цій країні велика частка сімейних компаній з оборотом понад 1,5 млн євро. У свою чергу, Швеція вирізняється найбільшою часткою осіб, котрі працюють у сімейному бізнесу – понад 60 % усього працездатного населення [1].

Сімейний бізнес завжди був поширеним в азіатських країнах. Так, до цього бізнесу в широкому розумінні на 2013 р. припадало більше ніж 60 % загальної кількості фірм у таких країнах, як Індія, Філіппіни, Таїланд, Сінгапур, Малайзія, Індонезія, Гонконг, трохи менше 60 % – у Південній Кореї, 35 % – на Тайвані, 13 % – у Китаї [2].

Європейський досвід доводить, що сімейні підприємства працюють у різних сферах. Так, у Нідерландах вони найбільше поширені у сфері сільсько-го господарства. У Греції хутряне виробництво є основною сімейного бізнесу [3]. І хоча насамперед сімейний бізнес асоціюється з малими підприємствами, у світовому масштабі він варіюється від дрібного й середнього до великих компаній, ключових у різних галузях і країнах.

У більшості країн сімейний бізнес здійснюється в рамках фермерських господарств. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (Food and Agriculture Organization, FAO) проголосила 2014 р. міжнародним роком сімейних фермерських господарств, що сприяло визнанню їх значущості через привернення уваги світової громадськості до їхньої важливої ролі у зниженні масштабів голоду та злиднів, підвищенні рівня продовольчої безпеки, харчування і добробуту населення, раціональному використанні природних ресурсів, охороні навколишнього середовища та досягненні сталого розвитку, зокрема в сільських районах [4].

Питаннями державного податкового регулювання сімейного бізнесу присвячено роботи таких авторів, як Е. Вінченцова та ін. [5], І. О. Дерід [6], Н. І. Богомоллова та М. А. Лисенкової [7], І. Я. Кулиняк та О. В. Кошик [8], Н. В. Сімкіна [9], Ю. В. Солоненко [10], С. І. Хрипко [11], В. І. Чобіток [12], Г. А. Лех [13].

Мета статті – аналіз зарубіжного досвіду оподаткування сімейного бізнесу та визначення перспектив його впровадження в Україні.

У цілому на сьогодні для світового сімейного бізнесу характерні дві особливості. Передусім збереження величезної кількості малих і середніх підприємств, створених членами сім'ї. Наприклад, у США таких невеликих сімейних фірм налічується близько 15 млн. Сімейні компанії цього типу створюються, головним чином, із метою економії коштів на заробітну плату співробітників, оскільки вартість найманої праці в країнах Європи і Америки виявляється іноді непідйомною для знову відкритої фірми. Друга особливість – наявність величезних сімейних корпорацій і холдингів зі світовим ім'ям та тривалою історією, що вже три – шість разів передавалися у спадок [14]. У цьому плані вирізняється Англія, де близько 16 % сімейних фірм пережили більш ніж чотири зміни поколінь [15].

За наявності другої групи сімейних компаній виникає питання про визначення сімейного підприємства. Родинність припускає залучення більшості або окремих членів сім'ї до управління компанією, а також можливість розподілу прав власності й управлінських (або контрольних) функцій як між окремими її членами, так і між поколіннями власників. Наприклад, у США і Німеччині фірма вважається сімейною, якщо сім'ї належить 25 % акцій підприємства, для Скандинавії характерні фірми, де сім'я володіє 50 %.

В Україні наразі немає законодавчого визначення поняття "сімейне підприємство", на відміну від багатьох країн світу. Зокрема, у Німеччині: "Сім'я або сімейний бізнес – це бізнес, на який істотною мірою впливає сім'я або обмежена кількість власників із сімейними відносинами. Розмір фірми не має значення" [16]. У Франції: "сімейний бізнес – це компанія, більша частина капіталу якої належить одній або кільком сім'ям. Сімейний бізнес – це коли

власниками є принаймні три покоління” [17]. У Швейцарії сімейний бізнес характеризується таким чином: “контролюється членами однієї сім’ї і, за необхідності, управління перебуває в руках родини, яка має можливість достатньо впливати на нього, аби контролювати, і його стратегічна концепція включає мету забезпечення безперервності перебування підприємства у руках наступних поколінь родини” [18]. Згідно із законодавством Латвійської Республіки “сімейне підприємство – це суб’єкт права, створений для організації спільної сімейної власності, з метою провадження господарської діяльності в порядку, встановленому законом та іншими нормативними актами. Майно, вкладене в це підприємство, належить членам сім’ї, залученим у підприємство” [19].

В Узбекистані відповідно до Закону Республіки Узбекистан “Про сімейне підприємство” від 26.04.2012 № ЗРУз-327 сімейним підприємством є суб’єкт малого підприємництва, котрий створюється його учасниками на добровільних засадах на базі загального майна, що перебуває у спільній частковій або спільній власності учасників сімейного підприємства, а також майна кожного з учасників такого підприємства для здійснення виробництва і реалізації товарів (робіт, послуг) [20]. Сімейне підприємство в Узбекистані не може здійснювати виробництво підакцизної продукції та видобуток корисних копалин, що обкладаються податком за користування надрами.

У Російській Федерації в 2019 р. було внесено законопроект “Про підтримку малого та середнього підприємництва”, де також наводились визначення сімейного підприємства. При цьому суб’єкт малого і середнього підприємництва міг бути визнаний сімейним підприємством тільки в разі відповідності одній з таких умов за підсумками попереднього року [21]:

- 1) члени однієї сім’ї сумарно володіють більше ніж 50-відсотковою часткою у статутному капіталі ТОВ або в спільному капіталі господарського товариства / господарського партнерства чи більше ніж 50 % голосуючих акцій АТ; один із членів сім’ї має бути одноосібним виконавчим органом такої юридичної особи або головою ради директорів господарського товариства чи хоча б на одного з членів сім’ї має бути покладено ведення справ господарського товариства;
- 2) не менше 50 % членів виробничого, споживчого кооперативу, фермерського господарства належать до членів однієї сім’ї;
- 3) не менше 50 % працівників індивідуального підприємця, котрі працюють у нього за основним місцем роботи, належать до членів його сім’ї.

До членів сім’ї з метою визнання бізнесу сімейним згідно із законопроектом можуть належати тільки подружжя, їхні батьки, діти, брати, сестри, онуки, а також дідусі та бабусі кожного з подружжя, брати і сестри батьків кожного з подружжя, усиновителі, усиновлені. Основним моментом законопроекту в РФ є запровадження сімейного патенту. За концепцією про колективний (сімейний) патент, керівник сімейної компанії на патенті реєструється як індивідуальний підприємець, а стосунки з членами сім’ї регламентуються на підставі цивільно-правового договору.

У Вірменії застосовується спеціальна система оподаткування, яка передбачає, що організації й індивідуальні підприємці сімейного підприємництва у випадках, передбачених Податковим кодексом, звільняються, зокрема, від

обкладення ПДВ та/або податком на прибуток, а також податком з обороту [22]. Порядок здійснення сімейного оподаткування детально розписано в ст. 56 цього Кодексу. До членів сім'ї належать батьки, чоловік і жінка, діти, брати, сестри. Не належать до сімейних підприємств особи, котрі займаються торгівлею. Сімейні підприємства сплачують імпортні податки; прибутковий податок з доходів громадян за кожного найманого працівника; природоохоронний податок та/або дорожній податок. Починаючи з 1 січня 2020 р., глави Податкового кодексу Республіки Вірменія про систему сімейного підприємництва та систему оподаткування самозайнятих осіб замінено новим розділом про систему оподаткування мікробізнесу. У рамках цієї преференційної системи особи звільняються від усіх основних податків і мають право залучити необмежену кількість фізичних осіб (незалежно від того, чи є вони членами сім'ї) як найманих працівників, у яких щомісячний прибутковий податок становив 5000 драмів. Юридичні особи, індивідуальні підприємці, а також фізичні особи, котрі не є індивідуальними підприємцями, можуть скористатися вказаною системою, незалежно від того, чи перевищує їхній річний оборот із реалізації 24,0 млн драмів. Фізичні особи, що не розглядаються як приватні підприємці, можуть застосовувати цю систему, якщо провадять основні види діяльності, зазначені у Податковому кодексі. Також передбачено критерії участі в системі оподаткування мікробізнесу, припинення участі, звільнення від певних податків, перехід від загальної системи або системи оподаткування податком з обороту, а також види діяльності, що не можуть розглядатися для участі в системі оподаткування мікробізнесу.

Інформацію щодо регулювання сімейних підприємств у інших країнах наведено в табл. 1.

Якщо підсумувати зарубіжний досвід, то варто зауважити таке:

- сімейні підприємства можуть створюватися у формі як комерційних підприємств, так і юридичної особи, що дає можливість підприємствам обирати правила провадження власної діяльності;
- використовується автоматична процедура реєстрації, що зменшує витрати часу (в Чеській Республіці);
- законодавство інших країн чітко визначає перелік осіб, які можуть належати до складу членів сім'ї. Позитивним є досвід Вірменії, де до складу найманих осіб можна залучати необмежену кількість осіб. До негативного слід віднести російський досвід щодо обов'язкової кількості членів сім'ї у складі сімейного підприємства;
- застосовується солідарна відповідальність членів сім'ї за умовами договорів (у Румунії), що посилює відповідальність всіх членів сім'ї за результати діяльності;
- розподіл прибутку залежно від суми внесків кожного з членів сім'ї (у Румунії та Угорщині) створює зацікавленість всіх осіб у збільшенні прибутку підприємства.

В Україні відомо кілька спроб запровадити механізм регулювання діяльності сімейних підприємств.

У 2010 р. було розроблено проект Закону України "Про сімейне підприємство" [24], згідно з яким "сімейне підприємство запропоновано розглядати як форму

Т а б л и ц я 1

Регулювання діяльності сімейних підприємств у окремих країнах ЄС

Правові форми сімейного бізнесу	Визначення членів сім'ї	Основні правила оподаткування
<i>Чеська Республіка</i>		
Сімейне підприємство є підприємством, в якому члени сім'ї працюють спільно і що має назву сімейного через його суб'єктний склад, а не цілі діяльності. Таке підприємство створюється автоматично в силу закону; необхідність реєстрації відсутня. Ця форма ведення підприємницької діяльності не визнається юридичною особою і, відповідно, дієздатність у самого підприємства не виникає; воно не може самостійно провадити юридичні дії. Сімейне підприємство може бути створене у формі юридичної особи – у такому разі застосовуються загальні правила щодо юридичних дій, представлення інтересів компанії	Подружжя або один із подружжя та його родичі аж до третього ступеня споріднення, а також особи, котрі вважаються родичами за рахунок шлюбу, аж до другої ступеня споріднення. Ті з них, хто постійно працює для потреб сім'ї або для сімейного підприємства, вважаються членами сім'ї, беруть участь у діяльності сімейного підприємства	Член сім'ї, котрий бере участь у сімейному підприємстві, може задекларувати певну частину доходів у його/її особистій податковій декларації. Для цілей оподаткування не потрібно жодних дозволів на ведення комерційної діяльності
<i>Угорщина</i>		
“Сімейне підприємство” може бути засновано особами, які зобов'язуються діяти в рамках Закону 2013 р. № СХХІІ про продаж земель сільськогосподарського призначення, і відповідно до постанови уряду № 326/2001 про установи, реєстрацію, функціонування та підтримку сімейних підприємств	Чоловік, партнер, неповнолітня дитина, внук голови сімейного підприємства, повнолітня дитина, батько, бабуся і дідусь, брат або сестра	Звільнення від сплати податків за суми доходів, що не перевищують 300 тис. євро
<i>Румунія</i>		
Сімейне підприємство – комерційне підприємство без утворення юридичної особи, засноване щонайменше двома членами сім'ї, розташоване в місці ведення діяльності (за адресою цього місцезнаходження його зареєстровано в Торговому реєстрі	Членами сім'ї є: чоловік, дружина, діти у віці більше 16 років на дату реєстрації сімейного підприємства, їх рідні та свояки до 4-го ступеня споріднення включно	Призначений представник сімейного підприємства веде бухгалтерський облік на такому підприємстві за допомогою методу одинарних записів (Single-entry book

Закінчення табл. 1

Правові форми сімейного бізнесу	Визначення членів сім'ї	Основні правила оподаткування
<p>Румунії). Таке підприємство представляє інтереси сім'ї у правовідносинах, в яких вона бере участь.</p> <p>Сімейне підприємство засновується за допомогою укладення установчого договору з членами сім'ї у письмовій формі.</p> <p>Кожен член сім'ї може визначити розмір капіталу, який буде вкладено у провадження комерційної діяльності сімейного підприємства.</p> <p>Сімейне підприємство може вступати в договірні відносини з будь-якими фізичними та юридичними особами, іншими сімейними підприємствами, але не може наймати третіх осіб на підставі трудових договорів</p>		<p>keeping). Кожна особа, яка входить до сімейного підприємства, сплачує податки самостійно</p>

Складено за: Аналіз діючого законодавства в сфері сімейного бізнесу в регіоні Центрально-Всхідної Європи / Peterka & Partners. 2019. URL: http://files.peterkapartners.com/Webnews/PETERKA_PARTNERS_Overview%20of%20Family%20Business%20Law%20in%20CEE_2019.pdf.

підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання здійснювати діяльність у сфері громадського харчування, надання готельних та побутових послуг, виготовлення та/або продажу товарів кінцевому споживачу з метою отримання прибутку”. Тобто відразу пропонувалось обмежити сфери діяльності сімейних підприємств (наприклад, не передбачено різні послуги: консалтингові, транспортні та ін.) і встановити статус юридичної особи для сімейних підприємств. Це певною мірою була дискримінація фізичних осіб – підприємців. Ключові норми проекту закону наведено в табл. 2.

Цей законопроект був дуже схожий на чинну спрощену систему оподаткування. Але його недоліками можна вважати: тимчасовий характер дії (до кінця 2015 р.); незначну кількість видів діяльності, якими могло займатися сімейне підприємство; обмеження кількості членів сім’ї до п’яти осіб; необхідність розроблення статуту; обов’язковість сплати ПДВ.

У березні 2013 р. Верховна Рада України зареєструвала законопроект № 2441 “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання розвитку сімейного підприємництва)” [25]. Проектом Закону було надано визначення “сімейне підприємництво”, відповідно до якого – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що провадиться суб’єктами господарювання (підприємцями) з обов’язковим використанням праці членів своєї сім’ї з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Законопроектом пропонувалось встановити зменшений розмір ставки єдиного податку для суб’єктів сімейного підприємництва:

- для платників першої групи – від 1 до 5 % розміру мінімальної заробітної плати;
- для платників другої групи – від 2 до 10 %;
- для платників третьої групи (платників ПДВ) – 2 %;
- для платників третьої групи (неплатників ПДВ) – 4 %.

Законопроектом також пропонувалось не враховувати працюючих членів сім’ї фізичної особи – підприємця або засновника юридичної особи під час розрахунку загальної кількості осіб, котрі перебувають у трудових відносинах із платником єдиного податку для віднесення такого платника до однієї із чотирьох груп платників єдиного податку. До недоліків такого законопроекту слід віднести неоднозначне трактування осіб, які можуть застосовувати цю систему оподаткування, оскільки суб’єкти господарювання можуть належати як до категорії юридичних осіб, так і до фізичних осіб – підприємців. Позитивним моментом можна вважати знижені ставки єдиного податку та можливість вибору сплати ПДВ.

У чинному податковому законодавстві існує механізм сімейного оподаткування, що застосовується до платників єдиного податку четвертої групи. Так, вимогами віднесення до четвертої групи платників єдиного податку фізичних осіб – підприємців, котрі провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, є:

- здійснення виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власно вирощеної або відгодованої продукції та її продаж;

Характеристика норм проекту Закону “Про сімейне підприємство” 2010 р.

Основні норми	Характеристика
Перехід до системи сімейного оподаткування	Рішення про перехід до системи сімейного оподаткування може бути прийняте сімейним підприємством один раз протягом календарного року шляхом подання заяви до органу державної податкової служби. Відмова від оподаткування може бути здійснена платником податку з початку нового календарного кварталу шляхом подання заяви до органу державної податкової служби за 15 днів до початку нового податкового (звітного) періоду. Орган державної податкової служби зобов'язаний безоплатно видати протягом 10 робочих днів із дня подання сімейним підприємством заяви свідоцтво або надати письмову мотивовану відмову. Свідоцтво мало видаватися терміном на п'ять років
Кількість працівників та особи, які належать до складу сім'ї	До складу сімейного підприємства входить не більше п'яти осіб – членів однієї сім'ї. Членами сімейного підприємства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 16-річного віку, інші члени сім'ї, родичі, що об'єдналися для спільного ведення господарської діяльності
Обсяг доходу за календарний рік	Не повинен перевищувати 2,5 млн грн
Підстава для дії підприємства	Діє на основі Статуту
Державна реєстрація	Протягом п'яти робочих днів на підставі подання реєстраційних документів
База оподаткування	Дохід
Ставка податку	2 % від бази оподаткування
Основні норми	Характеристика
Несплата податків і зборів	а) Податок на прибуток підприємств; б) плата за торговий патент на право провадження деяких видів підприємницької діяльності; в) комунальний податок; г) ринковий збір; д) курортний збір; е) збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг
Звітний період	Календарний квартал
Сплата податку	Щокварталу не пізніше 20-го числа місяця, що настає за звітним кварталом
Облікові документи	Книга обліку доходів та витрат; податкова декларація наростаючим підсумком
Термін дії закону	З 1 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р.

С к л а д е н о за: Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання розвитку сімейного підприємництва) : проект Закону України від 01.03.2013 № 2441. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45941.

- провадження господарської діяльності (крім постачання) за місцем податкової адреси;
- невикористання праці найманих осіб;
- належність до членів фермерського господарства такої фізичної особи лише членів її сім'ї у визначенні частини другої ст. 3 Сімейного кодексу України;
- площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства, що становить не менше двох гектарів, але не більше 20 га.

Існування сімейних підприємств у рамках четвертої групи платників єдиного податку дає їм можливість не обмежувати суму річного доходу, але зобов'язує дотримуватися 75-відсоткового критерію щодо обсягів сільськогосподарського товарного виробництва.

У лютому 2021 р. Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо стимулювання діяльності фермерських господарств" № 4046 [26], яким передбачено:

- надання грошової допомоги з державного бюджету фермерському господарству, голова якого має вік не більше 35 років;
- урегулювання питань щодо земельних ділянок фермерського сімейного господарства та отримання фермерським сімейним господарством грошової допомоги через Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

Перевагами такого проекту вважаємо можливість фермерських сімейних господарств отримувати державну допомогу, що може зацікавити сім'ї створювати фермерські господарства. Це може, у тому числі, знизити рівень безробіття. Але запропоновані зміни обмежують права осіб віком більше 35 років. Також проектом закону не передбачено жодних змін до податкового законодавства. Хоча в окремих випадках надання податкових пільг буде ефективнішим засобом підтримки, ніж державна грошова допомога.

У березні 2021 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про державну підтримку сільськогосподарства України" щодо стимулювання виробництва молока" № 5297 [27]. Передбачено надання державної дотації (зокрема сімейним фермерським господарствам) на кожен тонну сирого молока, виробленого в межах не менше 4 т та не більше 8 т молока на одну ідентифіковану велику рогату худобу молочну, в сумі не більше ніж 150 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року на одного суб'єкта отримання дотації. З одного боку, це стимулює осіб для виробництва сирого молока, а з другого – призведе до чергових втрат бюджету, які мають бути компенсовані за рахунок інших джерел. Як і в проекті закону № 4046, у цьому законопроекті відсутні будь-які норми, пов'язані зі змінами у Податковому кодексі України.

Отже, як бачимо, світовий досвід підтверджує доцільність застосування практики оподаткування сімейних підприємств. Спроби впровадити такий механізм в Україні не привели до успіху в повному обсязі (лише окремі особи мають право на використання спрощеної системи оподаткування).

Водночас слід обґрунтовано підійти до питання запровадження в Україні системи оподаткування сімейних підприємств. Для цього слід:

- надати визначення категорії “сімейне підприємство” або “сімейне підприємництво”;
- чітко визначити коло осіб, які належать до складу сім’ї (у європейських країнах такий перелік істотно більший, аніж у Сімейному кодексі України);
- регламентувати порядок укладання договору між головою підприємства та його членами, суми внесків кожного з членів підприємства та ступінь солідарної відповідальності (за прикладом Чеської Республіки, Угорщини та Румунії);
- запровадити систему оподаткування сімейних підприємств у складі спрощеної системи оподаткування (п’ята група). За основу для застосування ставок єдиного податку можна взяти норми законопроекту № 2441;
- регламентувати умови реєстрації сімейних підприємств та правила переходу з інших систем оподаткування. При цьому варто передбачити можливість існування сімейних підприємств у статусі як юридичних осіб, так та/або фізичних осіб – підприємців (за прикладом Чеської Республіки);
- встановити перелік видів діяльності, якими мають право займатися сімейні підприємства;
- визначити обмеження та стимули для сімейних підприємств (можливе кредитування сімей для отримання ними стартового капіталу, обмеження щодо доходу та кількості членів сім’ї у складі підприємства, умови переходу на систему сімейного оподаткування та повернення на інші системи тощо);
- передбачити можливість успадкування сімейного бізнесу (за прикладом європейських країн).

Водночас імовірні такі ризики впровадження сімейного бізнесу:

- сімейні конфлікти, які можуть призвести до неефективної діяльності підприємства та навіть до банкрутства;
- непрофесійність працівників сімейного підприємства, і, як наслідок, прийняття необґрунтованих економічних рішень;
- вузька спеціалізація та кооперація українських підприємств, що уповільнює зростання збуту продукції;
- часті зміни податкового законодавства, котрі можуть спричиняти помилки у веденні обліку та збільшення нарахування штрафних санкцій з боку контролюючих органів, і, як наслідок, переведення сімейних підприємств на загальну систему оподаткування.

Загалом система оподаткування сімейних підприємств має більше можливостей для впровадження в Україні, ніж система сімейного оподаткування, оскільки не вимагає такої серйозної попередньої нормативно-правової підготовки. При цьому питання доцільності оподаткування сімейних підприємств має бути вирішено, у тому числі, шляхом опитування представників бізнесу – можливо, вони будуть незацікавлені у переході до системи сімейного оподаткування, оскільки в певних випадках сімейні конфлікти стають

основною причиною закриття підприємства. А виникнення конфліктних ситуацій на звичайних підприємствах здебільшого не призводить до ліквідації бізнесу.

У випадку запровадження спеціального режиму оподаткування сімейних підприємств він може використовуватися не як альтернатива спрощеній системі оподаткування, а як окрема група, вбудована в спрощену систему оподаткування (п'ята група платників єдиного податку) та мати особливості, які відрізнятимуть її від умов оподаткування за першою – четвертою групами платників єдиного податку. Важливим при цьому є вирішення державою того, до яких осіб застосовуватиметься система оподаткування сімейних підприємств (юридичних осіб та/чи фізичних осіб – підприємців), оскільки від цього будуть залежати правила реєстрації бізнесу, база та ставки оподаткування (прожитковий мінімум для працездатної особи, мінімальна заробітна плата, річний дохід).

Запровадження системи оподаткування сімейного бізнесу може за певних умов знизити рівень безробіття і, як наслідок, зменшити витрати держави на сплату допомоги з безробіття. Крім того, система оподаткування сімейного бізнесу не передбачатиме серйозних втрат для місцевих бюджетів, оскільки, на відміну від сімейного оподаткування в рамках податку на доходи фізичних осіб, встановлення податкової пільги у вигляді зниженої ставки є менш витратним для бюджету, ніж запровадження прогресивної шкали в оподаткуванні доходів фізичних осіб, неоподаткованого мінімуму доходів громадян та переліку витрат, які будуть включатися до податкової знижки й зменшувати базу оподаткування.

Основні ризики запровадження оподаткування сімейного бізнесу покладатимуться на самих платників податків, оскільки вони повинні: дотримуватися умов щодо кількості осіб, котрі входять до складу сімейного підприємства; не виходити за граничну межу річного доходу; займатися тільки передбаченими законодавством видами діяльності; здійснювати стратегічне планування виробництва та реалізації продукції; проходити певні навчальні курси, пов'язані з веденням бізнесу, тощо.

Заходи щодо підтримки сімейних фермерських господарств, які розглядаються в рамках проектів законів останнім часом, можуть сприяти розвитку сімейних підприємств. Але у проектах законів № 4046 та 5297 немає норм щодо змін у податковому законодавстві. Надання фермерським сімейним господарствам державної допомоги призведе до втрат бюджету. Альтернативою їм мали б стати зміни умов оподаткування щодо єдиного податку (наявна четверта група або запровадження окремої п'ятої групи), які не призводили б до прямих втрат бюджету, оскільки в такому разі втрати бюджету будуть залежати від результатів діяльності домогосподарства. А державна дотація виділяється без урахування ймовірних результатів діяльності сімейного фермерського господарства. Зміни до Податкового кодексу України щодо оподаткування цього господарства мають бути винесені на обговорення представників широкого загалу, що дасть змогу прийняти обґрунтоване рішення, яке влаштує всі сторони.

Отже, запровадження оподаткування сімейного бізнесу в Україні повинне стати одним із важливих завдань підтримки розвитку малого підприємництва та сприятиме зменшенню безробіття. Реалізація системи оподаткування сімейного бізнесу може бути одним із напрямів Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні.

Список використаних джерел

1. Family business / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/supporting-entrepreneurship/family-business_en.
2. Family Business, a key driver of Asian economies / KPMG. URL: <http://www.kpmgfamilypbusiness.com/family-business-a-key-driver-of-asian-economies/>.
3. Families in business for the long term / European Family Businesses. URL: https://www.europeanfamilybusinesses.eu/uploads/EFB_Brochure.pdf.
4. International Year of Family Farming 2014 / United Nations. 2013. May 30. URL: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/docs/Final_Master_Plan_IYFF_2014_30-05.pdf.
5. Vincencova E., Hodinková M., Horák R. The Tax Effects of the Family Business Succession. *Procedia Economics and Finance*. 2015. No. 34. P. 303–310.
6. Дерід І. О. Сімейний бізнес: сутність та специфіка у різних країнах світу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2014. Вип. 3 (1). С. 101–104.
7. Богомолова Н. І., Лисенкова М. А. Особливості фінансово-економічного механізму розвитку підприємств сімейного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.7.7>.
8. Кулиняк І. Я., Кошик О. В. Сімейний бізнес: сутність поняття. *Науковий вісник НАТУ України*. 2014. Вип. 24.9. С. 390–394.
9. Симкина Н. В. Семейный бизнес: перспективы для Украины. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 6 (62). С. 38–41.
10. Солоненко Ю. В. Особливості формування сімейного бізнесу України у системі європейських координат. *Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право*. 2015. Вип. 1. С. 332–335.
11. Хрипко С. Сімейні фермерські господарства: проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 9. С. 36–39.
12. Чобіток В. І. Розвиток підприємств сімейного бізнесу: світовий досвід. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 20–24. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-20-24>.
13. Лех Г. А. Світовий досвід розвитку сімейного бізнесу. *Науковий вісник НАТУ*. 2011. Вип. 21.12. С. 216–221.
14. European family business barometer / KPMG. 7th Ed. 2018. URL: <https://m-eti.fr/wp-content/uploads/2019/06/EFB-barometer-2018-1.pdf>.
15. Somerville M. Eight of the most successful UK family businesses. 2018. June 11. URL: <https://www.growthbusiness.co.uk/eight-of-the-most-successful-uk-family-businesses-2554281/>.
16. Major family businesses in Germany / BDI. 2012. URL: <https://www.aidaf.it/wp-content/uploads/2014/09/Major+family+businesses+in+Germany.pdf>.
17. Gundorf K., Meier O., Missonier A. Transmission of Family Businesses in France. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. 2013. Vol. 19 (1). URL: <http://dx.doi.org/10.1108/13552551311299251>.
18. Frey U., Halter F., Zellweger T. M. Family Business in Switzerland: Significance and Structure. 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/36384631_Family_Business_in_Switzerland_Significance_and_Structure.

19. Об индивидуальном (семейном) предприятии и крестьянском или рыболовецком хозяйстве : закон Латвийской Республики от 08.01.1992. URL: <http://www.d-k.lv/rus/documents/laws/689/694>.
20. О семейном предпринимательстве : закон Республики Узбекистан от 26.04.2012 № ЗРУз-327. URL: <https://lex.uz/docs/2004954>.
21. Семейный бизнес в России выделяют в отдельную категорию / Deloitte Private. 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/tax/ProsperoScope/Russian/18-02-2020.pdf>.
22. Налоговый кодекс Республики Армения от 04.10.2016 № НО-165-N. URL: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=137404>.
23. Анализ действующего законодательства в сфере семейного бизнеса в регионе Центрально-Восточной Европы / Peterka & Partners. 2019. URL: http://files.peterkapartners.com/Webnews/PETERKA_PARTNERS_Overview%20Of%20Family%20Business%20Law%20in%20CEE_2019.pdf.
24. Про сімейне підприємство : проект Закону України від 07.04.2010. URL: <http://chp.com.ua/all-news/item/8385-obgovoryuiemo-proekt-zakonu-ukraini-pro-simejne-pidpriemstvo>.
25. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання розвитку сімейного підприємництва) : проект Закону України від 01.03.2013 № 2441. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45941.
26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо стимулювання діяльності фермерських господарств : проект Закону України від 03.09.2020 № 4046. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69824.
27. Про внесення змін до Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” щодо стимулювання виробництва молока : проект Закону України від 22.03.2021 № 5297. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71503.

References

1. European Commission. (n. d.). *Family business*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/smes/supporting-entrepreneurship/family-business_en.
2. KPMG. (n. d.). *Family Business, a key driver of Asian economies*. Retrieved from <http://www.kpmgfamilybusiness.com/family-business-a-key-driver-of-asian-economies/>.
3. European Family Businesses. (n. d.). *Families in business for the long term*. Retrieved from https://www.europeanfamilybusinesses.eu/uploads/EFB_Brochure.pdf.
4. United Nations. (2013, May 30). *International Year of Family Farming 2014*. Retrieved from http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/iyff/docs/Final_Master_Plan_IYFF_2014_30-05.pdf.
5. Vincencova, E., Hodinková, M., & Horák, R. (2015). The Tax Effects of the Family Business Succession. *Procedia Economics and Finance*, 34, 303–310.
6. Derid, I. O. (2014). Family business: essence and specifics in different countries of the world *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations. Economics. Country Studies. Tourism*, 3 (1), 101–104 [in Ukrainian].
7. Bohomolova, N. I., & Lysenkova, M. A. (2019). Features of financial and economic mechanism development of family business enterprises. *Efektivna ekonomika*, 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.7.7 [in Ukrainian].
8. Kulyniak, I. Ya., & Koshyk, O. V. (2014). Family business: the essence of the concept. *Scientific Bulletin of UNFU*, 24.9, 390–394 [in Ukrainian].
9. Simkina, N. V. (2013). Family business: prospects for Ukraine. *Scientific Bulletin of PUET*, 6 (62), 38–41 [in Russian].

10. Solonenko, Yu. (2015). Especially the formation of family business in Ukraine European system of coordinates. *Bulletin of Donetsk National University. Series C. Economics and Law*, 1, 332–335 [in Ukrainian].
11. Khrypko, S. (2015). Family farming: problems of legal regulating. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 36–39 [in Ukrainian].
12. Chobitok, V. I. (2019) Developing the Family Businesses: the Global Experience. *Business Inform*, 7, 20–24. DOI: 10.32983/2222-4459-2019-7-20-24.
13. Lekh, H. A. (2011). World experience of family business development. *Scientific Bulletin of UNFU*, 21.12, 216–221 [in Ukrainian].
14. KPMG. (2018). *European family business barometer* (7th Ed.). Retrieved from <https://m-eti.fr/wp-content/uploads/2019/06/EFB-barometer-2018-1.pdf>.
15. Somerville, M. (2018, June 11). *Eight of the most successful UK family businesses*. Retrieved from <https://www.growthbusiness.co.uk/eight-of-the-most-successful-uk-family-businesses-2554281/>.
16. BDI. (2012). *Major family businesses in Germany*. Retrieved from <https://www.aidaf.it/wp-content/uploads/2014/09/Major+family+businesses+in+Germany.pdf>.
17. Gundorf, K., Meier, O., & Missonier, A. (2013). Transmission of Family Businesses in France. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 19 (1). DOI: 10.1108/13552551311299251.
18. Frey, U., Halter, F., & Zellweger, T. M. (2004). *Family Business in Switzerland: Significance and Structure*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/36384631_Family_Business_in_Switzerland_Significance_and_Structure.
19. Supreme Council of the Republic of Latvia. (1992). *About the individual (family) enterprise and a peasant or fishing economy* (Act, January 8). Retrieved from <http://www.d-k.lv/rus/documents/laws/689/694> [in Russian].
20. Parliament of the Republic of Uzbekistan. (2012). *About family business* (Act No. ZRUz-327, April 26). Retrieved from <https://lex.uz/docs/2004954> [in Russian].
21. Deloitte Private. (2020). *Family business in Russia will be allocated into a separate category*. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/tax/ProsperoScope/Russian/18-02-2020.pdf> [in Russian].
22. Parliament of the Republic of Armenia. (2016). *Tax Code of the Republic of Armenia* (Act No. HO-165-N, October 4). Retrieved from <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=137404> [in Russian].
23. Peterka & Partners. (2019). *Analysis of the current legislation in the field of family business in the region of Central and Eastern Europe*. Retrieved from http://files.peterkapartners.com/Webnews/PETERKA_PARTNERS_Overview%20Of%20Family%20Business%20Law%20in%20CEE_2019.pdf [in Russian].
24. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *About the family business* (Draft Law, April 7). Retrieved from <http://chp.com.ua/all-news/item/8385-obgovoryuiemo-proekt-zakonu-ukraini-pro-simejne-pidpriemstvo>.
25. Verkhovna Rada of Ukraine. (2013). *About modification of the Tax Code of Ukraine (concerning stimulation of development of family business)* (Draft Law No. 244, March 1). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45941.
26. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *On amendments to some legislative acts to stimulate the activities of farms* (Draft Law No. 4046, September 3). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69824.
27. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *About modification of the Law of Ukraine "About the state support of agriculture of Ukraine" concerning stimulation of milk production* (Draft Law No. 5297, March 22). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71503.